

رابطه سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک با نقش واسطه‌ای ذهن آگاهی مادر در کودکان ۳ تا ۶ سال

The relationship between mother's attachment style and child's aggression with the mediation of mindfulness in 3-6 year old children

Zahra Rahmati

PhD student, Department of Psychology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

Dr. Bita Nasrollahi*

Assistant Professor, Department of Psychology, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran. Nasrollahi@srbiau.ac.ir

Dr. Mohammad Hatami

Associate Professor, Department of Clinical Psychology, Kharazmi University, Tehran, Iran.

Dr. Mehrangiz Peivastegar

Associate Professor, Department of Psychology, Al-Zahra University, Tehran, Iran.

زهرا رحمتی

دانشجوی دکتری، گروه روانشناسی عمومی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

دکتر بیتا نصراللهی (نویسنده مسئول)

استادیار، گروه روانشناسی عمومی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

دکتر محمد حاتمی

دانشیار، گروه روانشناسی بالینی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران.

دکتر مهرانگیز پیوسته گر

دانشیار، گروه روانشناسی عمومی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

Abstract

The purpose of the present study was to investigate the relationship between a mother's attachment style and aggression of children aged 3-6 years with the mediation of a mother's mindfulness. The research method was descriptive-correlation and structural equation model type. The statistical population of the research consisted of all the mothers of children aged 3 to 6 years in preschool centers and kindergartens in Tehran in the academic year 2019-2020, and 290 of them were selected as a sample. The tools of this research included the Adult Attachment Questionnaire (RAAS, Collins and Reed, 1990), the Preschool and Kindergarten Behavior Scale (PKBS, Merrell, 1994), and the Five-Dimensional Mindfulness Questionnaire (FFMQ, Bauer et al., 2006). The research data were analyzed using the structural equation analysis method. The results showed that the model fitted well. Based on the findings of the research, the relationship between the mother's attachment style and the child's aggression was positive and significant ($p < 0.01$ and $p < 0.05$) and also mother's attachment style was indirectly related to the child's aggression through the mother's mindfulness. ($p < 0.05$). According to the above findings, it can be concluded that mothers' mindfulness plays a mediating role in the relationship between their attachment style and children's aggression.

Keywords: aggression, mindfulness, attachment style.

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی رابطه سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودکان ۳ تا ۶ سال با میانجی‌گری ذهن آگاهی مادر بود. روش پژوهش توصیفی - همبستگی و از نوع مدل معادلات ساختاری بود. جامعه آماری پژوهش را تمامی مادران کودکان ۳ تا ۶ ساله در مراکز پیش‌دبستانی و مهدکودک‌های شهر تهران در سال تحصیلی ۹۹-۹۸ تشکیل دادند که از بین آن‌ها به صورت در دسترس ۲۹۰ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزارهای این پژوهش شامل پرسشنامه دلبستگی بزرگسالان (RAAS، کولینز و رید، ۱۹۹۰)، مقیاس رفتاری پیش‌دبستانی و مهد کودک (PKBS، مرل، ۱۹۹۴) و پرسشنامه پنج‌وجهی ذهن آگاهی (FFMQ، بائر و همکاران، ۲۰۰۶) بود. داده‌های پژوهش با استفاده از روش تحلیل معادلات ساختاری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج نشان داد که مدل به خوبی برازش شده است. براساس یافته‌های حاصل از پژوهش، رابطه بین سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک مثبت و معنادار بود ($p < 0.01$ و $p < 0.05$) و همچنین سبک دلبستگی مادر به طور غیرمستقیم از طریق ذهن آگاهی مادر با پرخاشگری کودک رابطه داشت ($p < 0.05$). باتوجه به یافته‌های فوق می‌توان نتیجه گرفت که ذهن آگاهی مادران نقش واسطه‌ای در رابطه بین سبک دلبستگی آنان و پرخاشگری کودکان ایفا می‌کند.

واژه‌های کلیدی: پرخاشگری، ذهن آگاهی، سبک دلبستگی.

یکی از چالش برانگیزترین موضوعات قرن حاضر، موضوع پرخاشگری و اثرات نامطلوب آن بر روابط اجتماعی است (پیرنیا و همکاران، ۲۰۱۷)، به خصوص در کودکان پیش‌دبستانی پرخاشگری یکی از شایع‌ترین مشکلات رفتاری است که موجب ناراحتی و پریشانی دیگران می‌شود و بهداشت روانی فرد، خانواده و جامعه را مختل می‌کند (بخشی و عبدالهی، ۱۳۹۹). از این رو پرخاشگری یکی از مهمترین مشکلات کودکان و نوجوانان در مدرسه و خانه است که نیاز به درمان دارد (محمودنیا و همکاران، ۱۳۹۷). پرخاشگری به رفتارهایی با هدف آسیب رساندن به افراد یا اشیا اشاره دارد که می‌تواند به طور مستقیم یا غیرمستقیم از طریق اعمال فیزیکی یا کلامی نشان داده شود (فیتزپاتریک^۱ و همکاران، ۲۰۱۶). پرخاشگری از شایع‌ترین مسائل در سنین کودکی و از اصلی‌ترین دلایل مراجعه به روان‌پزشک و روان‌شناس کودک است (هلی^۲ و همکاران، ۲۰۲۰؛ عباس‌قربانی و نقدی، ۱۳۹۹). میزان شیوع پرخاشگری در جمعیت‌های ارجاع داده شده به کلینیک‌ها بالای ۵۰ درصد (جکسون و وایگن^۳، ۲۰۱۸) و همچنین شیوع آن در کودکان ایرانی ۲۳ درصد گزارش شده است (محمدی و همکاران، ۲۰۱۸). در سال ۲۰۱۷ گزارش شد که همه اشکال خشونت باعث مرگ تعداد زیادی از افراد به ویژه در گروه سنی ۱ تا ۴۴ سال شده است (هرون^۴، ۲۰۱۹). پرخاشگری به طور قابل توجهی با طیف گسترده‌ای از پیامدهای منفی همراه است (استور^۵ و همکاران، ۲۰۱۶). پرخاشگری و قانون‌گریزی در کودکان می‌تواند منجر به رفتارهای ضد اجتماعی در بزرگسالی (نیلسون^۶ و همکاران، ۲۰۱۶) و باعث نقص در پیشرفت تحصیلی و ضریب هوشی شود (باجنات^۷ و همکاران، ۲۰۲۰). پرخاشگری از یک سو تحت تاثیر عوامل موقعیتی و روان‌شناختی قرار دارد و از سوی دیگر عوامل ژنتیکی و زیست‌شناختی در استقرار آن نقش عمده‌ای ایفا می‌کند (استرت^۸ و همکاران، ۲۰۱۶). در این میان یکی از عواملی که می‌تواند بر پرخاشگری کودک نقش داشته باشد، سبک دلبستگی مادر است (کوان^۹ و همکاران، ۲۰۱۹). در واقع تجربیات نامناسب دوران کودکی و به موجب آن سبک دلبستگی نایمن مادران یک خطر بین‌نسلی مهم برای کودکان محسوب می‌شود به طوری که انتقال تجارب نامناسب دوران کودکی مادران، می‌تواند خطری برای عملکرد رفتاری و اجتماعی-عاطفی فرزندانشان ایجاد کند (بودکر^{۱۰} و همکاران، ۲۰۱۸؛ دیتریچ^{۱۱} و همکاران، ۲۰۱۸؛ لتورنو^{۱۲} و همکاران، ۲۰۱۹). دلبستگی با رشد و پویایی پیوندهای عاطفی بین فردی سروکار دارد (چرنیاک^{۱۳} و همکاران، ۲۰۲۱). دلبستگی را می‌توان به معنای ادراک و احساس درونی کودک از میزان در دسترس بودن و پیوستگی عاطفی به مراقبان به خصوص پدر و مادر تعریف کرد (امین‌پور و همکاران، ۲۰۱۶)، که منجر به شکل‌گیری مدل‌های کاری درونی مثبت و منفی در ارتباط با خود و دیگران می‌شود و تا بزرگسالی در ارتباطش با دیگران تأثیرگذار است (خسروی و کاسیان، ۲۰۲۰). در واقع سبک دلبستگی افراد در شناخت شخصی، تنظیم هیجان، رفتارهای بین‌فردی و واکنش به ناراحتی نقش مهمی ایفا می‌کند (آردنقی^{۱۴} و همکاران، ۲۰۲۰). سبک دلبستگی در بزرگسالان در چهار طبقه ایمن، اجتنابی، اضطرابی (دوسوگرا) و حل نشده (آشفته) مشخص شده است (آلتین و تیزی^{۱۵}، ۲۰۱۰). پژوهش‌های مختلفی به نقش سبک دلبستگی نایمن مادر به عنوان عاملی موثر در بروز مشکلات درونی‌سازی و برونی‌سازی کودکان از جمله پرخاشگری اشاره دارند (دسانتیس^{۱۶} و همکاران، ۲۰۱۹؛ کوک^{۱۷} و همکاران، ۲۰۱۹؛ میرزا آقاسی و همکاران، ۲۰۱۹). در این راستا پژوهش تامبلی^{۱۸} و همکاران (۲۰۱۲)، مشخص کرد که بین دلبستگی نایمن والدین با اختلالات رفتاری برونی‌سازی مانند پرخاشگری، دزدی، اعمال مجرمانه، اعمال خطرناک و رفتارهای درونی شده مانند اضطراب و افسردگی ارتباط معناداری وجود دارد.

1 Fitzpatrick

2 Healy

3 Jackson & Vaughn

4 Heron

5 Stover

6 Nilsson

7 Bajnath

8 Street

9 Cowan

10 Bodeker

11 Dittrich

12 Letourneau

13 Cherniak

14 Ardenghi

15 Altin & Terzi

16 De Santis

17 Cooke

18 Tambelli

در واقع سبک دلبستگی نایمن مادر که نشأت گرفته از کیفیت رابطه اولیه مادر با والدینش بوده، بر محتوای عاطفی بازنمایی ذهنی او از روابط نزدیک تاثیرگذار است و بر دسترس‌پذیری و انعطاف‌پذیری مادر و در نتیجه نحوه فرزندپروری وی نقش مهمی ایفا می‌کند، بنابراین می‌تواند یک عامل مهم در بروز مشکلات برونی‌سازی کودکان از جمله پرخاشگری باشد (دزکوانزک^۱ و همکاران، ۲۰۲۰). با این حال، هرچند که رابطه بین سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک در پژوهش‌های پیشین مورد بررسی قرار گرفته است، اما در این بین، مکانیزم زیربنایی رابطه بین این دو سازه ناشناخته مانده است. در نتیجه لزوم شناسایی سازوکار واسطه‌ای در این ارتباط حائز اهمیت است. یکی از مکانیسم‌های احتمالی که می‌تواند در این رابطه وجود داشته باشد، ذهن‌آگاهی مادرانه است. ذهن‌آگاهی به معنای آگاهی لحظه به لحظه‌ایست که به صورت هدفمند توسط تجربه زمان حال و بدون قضاوت پرورش می‌یابد (مک‌کی و والکر^۲، ۲۰۲۱؛ کرسول^۳، ۲۰۱۷) و موجب عدم محوریت ذهن فرد نسبت به الگوهای فکری تکراری و کاهش نشخوار فکری می‌شود (رباط‌میلی و کریمی، ۱۳۹۷). ذهن‌آگاهی یک ویژگی چندوجهی (لو^۴ و همکاران، ۲۰۱۹) شامل؛ ۱. توجه و آگاهی متمرکز بر زمان حال، ۲. هدفمندی که مربوط با مؤلفه‌های انگیزشی توجه و رفتار می‌باشد، ۳. نگرش که وضعیت توجه فرد نظیر علاقه، کنجکاوی، عدم قضاوت، پذیرش و پاسخ‌دهنده بودن را نشان می‌دهد، می‌باشد (دانکن^۵ و همکاران، ۲۰۱۰). پژوهش‌های مختلفی به نقش ذهن‌آگاهی در کاهش پرخاشگری اشاره دارند (یوتامی و یودیارسو^۶، ۲۰۲۳؛ شکری و همکاران، ۲۰۲۱؛ گیلیون^۷ و همکاران، ۲۰۱۹؛ لیانگ^۸ و همکاران، ۲۰۱۸؛ هنریچ^۹ و همکاران، ۲۰۲۱). درواقع جنبه‌های مختلف ذهن‌آگاهی عوامل محافظتی ارزشمندی برای بهبود پرخاشگری می‌باشند (فوجز^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۳؛ کایا^{۱۱}، ۲۰۲۲). ذهن‌آگاهی مادر از طریق بهبود هوشیاری، تمرکز حواس و همچنین بهبود روابط کودک-والد کمک می‌کند تا مادر علاوه بر حفظ آرامش خود در مسیر تربیت فرزند و دور شدن از اضطراب و خشم، نقش والدگری را با شناخت درست هیجانات کودک موثرتر ایفا کنند که به نوبه خود منجر به تنظیم هیجانات و در نهایت کاهش پرخاشگری کودک می‌شود (رالستون^{۱۲} و همکاران، ۲۰۱۹). از سوی دیگر پژوهش‌های مختلف نشان داده‌اند سبک دلبستگی و ذهن‌آگاهی در بسیاری از فرآیندهای عصبی و نتایج روانی با هم مرتبط هستند، درواقع افراد با دلبستگی ایمن، ذهن‌آگاهی بهتری نسبت به افراد دارای دلبستگی اجتنابی و اضطرابی دارند (کالوو^{۱۳} و همکاران، ۲۰۲۰؛ اسمیت^{۱۴} و همکاران، ۲۰۱۸؛ استونسون^{۱۵} و همکاران، ۲۰۲۱). طی بررسی روترز و بوک^{۱۶} (۲۰۲۳)، مشخص شد که بین سبک دلبستگی نایمن و ذهن‌آگاهی پایین رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. افراد دارای سبک دلبستگی ایمن تمرکز حواس، هوشیاری و احساس امنیت بیشتری را تجربه می‌کنند، این افراد بدون نگرانی در مورد طرد شدن و رها شدن (دلبستگی اضطرابی)، یا سرکوب، اجتناب یا دفاع در برابر تجارب تهدیدآمیز (دلبستگی اجتنابی)، توجه خود را بر لحظه حال متمرکز می‌کنند (شاور^{۱۷} و همکاران، ۲۰۰۷). از سوی دیگر ژانگ^{۱۸} (۲۰۲۳)، طی پژوهشی به این نتیجه رسید که آموزش ذهن‌آگاهی به افراد دارای سبک‌های دلبستگی نایمن که دارای اضطراب یا اجتناب زیاد در روابط صمیمانه هستند و اضطراب روانی شدیدتری مانند افسردگی و اضطراب را تجربه می‌کنند، موجب کاهش اثرات منفی این علائم می‌شود. بنابراین به نظر می‌رسد ذهن‌آگاهی مادران می‌تواند در رابطه بین سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک نقش واسطه‌ای داشته باشد.

با وجود رابطه بین سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک در مطالعات پیشین، مکانیزم بین این ارتباط و مولفه‌های میانجی بین این دو مولفه به طور محدودی مورد بررسی قرار گرفته‌اند. درواقع با توجه به شیوع بالای پرخاشگری کودکان به عنوان یکی از دلایل مراجعه به مراکز بهداشت روان (حسن‌پور و عبدالهی، ۱۳۹۷) و پیامدهای منفی ناشی از افزایش و شدت این نوع از رفتار در کودکان اعم از

1 Dejko-Wańczyk
2 McKay & Walker
3 Creswell
4 Lu
5 Duncan
6 Utami & Yudiarsa
7 Gillions
8 Liang
9 Henrichs
10 Fuchs
11 Kaya
12 Raulston
13 Calvo
14 Smit
15 Stevenson
16 Roters & Book
17 Shaver
18 Zhong

رابطه سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک با نقش واسطه‌ای ذهن آگاهی مادر در کودکان ۳ تا ۶ سال
The relationship between mother's attachment style and child's aggression with the mediation of mindfulness in 3-6 year ...

بروز مشکلاتی مانند اختلالات رفتاری، افسردگی، لجبازی و اضطراب و به دنبال آن به وجود می‌آمدن احساس درماندگی، تنهایی و حملات آسیب زنده برای خود و دیگران، پیشگیری به موقع و کارآمد مشکلات کودکان بسیار حائز اهمیت بوده (شهری و غلامی، ۱۳۹۵). در این راستا شناسایی عوامل موثر در بروز پرخاشگری کودکان از جمله نقش ویژه مادر می‌تواند کمک کننده باشد. همچنین به دلیل تفاوت‌های فرهنگی در زمینه فرزندپروری و روش‌های رفتاری گوناگون والدین در ایران نسبت به سایر کشورهای غربی، نیاز به مطالعات بیشتری در این زمینه می‌باشد (هاشمی و گودرزی، ۱۳۹۵). بنابراین باتوجه به اهمیت و ضرورت و تاثیر عوامل مختلف بر اختلالات برونی‌سازی کودکان از جمله پرخاشگری و پیامدهای منفی آن بر کودک، پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش میانجی ذهن آگاهی مادر در رابطه بین سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک انجام شد.

روش

روش پژوهش حاضر توصیفی - همبستگی به روش مدل‌یابی معادلات ساختاری بود. جامعه آماری پژوهش شامل تمامی مادران کودکان ۳ تا ۶ ساله در مراکز پیش‌دبستانی و مهدکودک‌های شهر تهران در سال تحصیلی ۹۹-۹۸ بود. نمونه آماری این پژوهش ۲۹۰ نفر از مادران دارای کودکان ۳ تا ۶ ساله بودند که با استفاده از فرمول کوکران^۱ (۱۹۹۷)، برآورد و به روش نمونه‌گیری در دسترس انتخاب شدند. ملاک‌های ورود به پژوهش شامل مادران دارای کودکان ۳ تا ۶ سال، داشتن تحصیلات دیپلم به بالا مادر، عدم ابتلای به مشکلات روان‌شناختی و یا تحت دارودرمانی بودن مادر و کودک به تشخیص متخصص که به گزارش خودشان بوده و ملاک‌های خروج نیز شامل پرسشنامه‌های مخدوش و انصراف از تکمیل پرسشنامه‌ها بودند. روش اجرای پژوهش به این صورت بود که با هماهنگی مدیران و مربیان مراکز پیش‌دبستانی و مهدکودک‌ها از مادران برای شرکت در پژوهش دعوت به عمل آمد و پس از کسب رضایت و توضیح درباره اهداف پژوهش و اصل رازداری و محرمانه ماندن اطلاعات، از آن‌ها درخواست شد که مجموعه پرسشنامه‌های پژوهش را تکمیل کنند. در نهایت، داده‌های پژوهش با استفاده از روش تحلیل معادلات ساختاری و نرم‌افزار SPSS نسخه ۲۶ و AMOS نسخه ۲۴ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند.

ابزار سنجش

مقیاس دلبستگی بزرگسالان (RAAS):^۲ مقیاس سبک دلبستگی کولینز و رید (۱۹۹۰) براساس نظریه دلبستگی هازان و شاور ساخت شده است. این پرسشنامه در ابتدا دارای ۲۱ ماده بود که بعدها به ۱۸ ماده کاهش پیدا کرد و دارای سه خرده مقیاس سبک اجتنابی، سبک دلبستگی ایمن و سبک دلبستگی دوسوگرا با ۶ ماده برای هر یک تشکیل شده است که نمرات آن از طریق علامت‌گذاری روی یک مقیاس ۵ درجه‌ای (از نوع لیکرت) از "به هیچ وجه با خصوصیات من تطابق ندارد" تا "کاملاً با خصوصیات من تطابق دارد" سنجیده می‌شود. بالاترین نمره در هر یک از سبک‌های اجتنابی، ایمن و دوسوگرا ۳۰ و در کل پرسشنامه ۹۰ و پایین‌ترین نمره در هر یک از سبک‌های دلبستگی ۶ و در کل پرسشنامه ۱۸ می‌باشد. کولینز و رید (۱۹۹۰) میزان آلفای کرونباخ را برای زیر مقیاس‌های ایمن، اجتنابی و اضطرابی به ترتیب ۸۱ درصد، ۸۷ درصد و ۸۵ درصد گزارش نمودند. پایایی پرسشنامه با استفاده از تحلیل خوشه‌ای و روایی همزمان با معیار سبک دلبستگی هازان و شاور (۱۹۸۷) تأیید شد (کولینز و رید، ۱۹۹۰). روایی محتوایی مقیاس با سنجش ضریب‌های همبستگی بین نمره‌های ۱۵ نفر از متخصصان روانشناسی مورد بررسی قرار گرفت. ضرایب توافق کندال برای سبک‌های دلبستگی ایمن، اجتنابی و دوسوگرا به ترتیب ۰/۸۰، ۰/۶۱ و ۰/۵۷ به دست آمد (بشارت، ۲۰۱۳). در پژوهش پاکدامن (۱۳۸۰) میزان پایایی آزمون با استفاده از بازآزمایی به صورت همبستگی بین این دو اجرا مشخص شده است. نتایج حاصل از دو بار اجرای این پرسشنامه با فاصله زمانی یک ماه از یکدیگر بیانگر آن بود که این آزمون در سطح ۰/۹۵ دارای پایایی است و این پرسشنامه دارای روایی محتوایی می‌باشد. ضریب پایایی بازآزمایی مقیاس دلبستگی برای یک نمونه ۲۵ نفری در دو نوبت با فاصله چهار هفته ۰/۸۹ محاسبه شد (پاکدامن، ۱۳۸۰). ضریب همسانی درونی کل مقیاس در این پژوهش با استفاده از روش آلفای کرونباخ ۰/۹۰ محاسبه شد.

1 Cochran Formula

2 Revised Adult Attachment Scale (RAAS)

مقیاس رفتاری پیش‌دبستانی و مهد کودک (PKBS):^۱ این مقیاس در سال ۱۹۹۴ توسط مرل^۲، با ۷۶ ماده برای اندازه‌گیری مشکلات عاطفی-اجتماعی کودکان ۳ تا ۶ سال تدوین شده است و شامل دو مقیاس مجزا است: مهارت‌های اجتماعی و مشکلات رفتاری، که بر اساس یک مقیاس لیکرت ۴ درجه‌ای از ۰ (هرگز) تا ۳ (اغلب) درجه‌بندی می‌شوند. پایایی ابزار به سه روش مورد بررسی قرار گرفت. به ترتیب این مقیاس اولین بار در سال ۱۹۹۴ بر روی نمونه ۲۸۵۵ نفر از کودکان بین ۳ تا ۶ سال بررسی شد و از پایایی قابل قبولی برخوردار بود (مرل، ۱۹۹۴). همچنین پایایی به روش بازآزمایی به فاصله ۳ ماه برای مقیاس‌های مهارت اجتماعی و مشکلات رفتاری به ترتیب ۰/۶۹ و ۰/۷۸، به روش دونیمه کردن ۰/۹۴ و ۰/۹۶ و به شیوه آلفای کرونباخ ۰/۹۶ و ۰/۹۷ گزارش شد. در بررسی روایی سازه نیز کل واریانس تبیین شده از طریق تحلیل عاملی ۴۵/۵٪ بود (مرل، ۱۹۹۴). در ایران خسروی و همکاران (۱۳۸۹) روایی و پایایی مقیاس ۴۲ ماده‌ای مشکلات رفتاری که شامل مشکلات درون‌سازی شده و برون‌سازی شده است را بر روی نمونه ۴۰۲ کودک ۴ تا ۶ ساله بررسی کردند، بدین ترتیب ضریب همسانی درونی ۰/۹۲ گزارش شد و همچنین در بررسی روایی سازه به روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی، ۶ عامل استخراج شد که ۴۶/۲ درصد کل واریانس را تبیین می‌کند (خسروی همکاران، ۱۳۸۹). ضریب آلفای کرونباخ کل مقیاس در پژوهش حاضر ۰/۹۲ بدست آمد.

پرسشنامه پنج‌وجهی ذهن‌آگاهی (FFMQ):^۳ این پرسشنامه توسط بائر^۴ و همکاران (۲۰۰۶) طراحی و ساخته شد و شامل ۳۹ ماده و پنج خرده مقیاس است: مشاهده، عمل توأم با هوشیاری، غیرقضاوتی بودن به تجربه درونی، توصیف و غیرواکنشی بودن. این پرسشنامه ذهن‌آگاهی فرد را در یک مقیاس لیکرت ۵ درجه‌ای از ۱ (هرگز) تا ۵ (همیشه) ارزیابی می‌کند. نمره‌گذاری گویه‌های ۳، ۵، ۸، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۷، ۱۸، ۲۲، ۲۵، ۲۷، ۲۸، ۳۰، ۳۴، ۳۵، ۳۸ و ۳۹ به صورت معکوس انجام می‌شود. دامنه نمرات از ۳۹ تا ۱۹۵ است و نمرات بیشتر سطح ذهن‌آگاهی بالاتر را نشان می‌دهد. همسانی درونی عامل‌ها مناسب گزارش شده است و ضریب آلفای کرونباخ برای خرده مقیاس غیر واکنشی بودن ۰/۷۵، توصیف ۰/۹۱، مشاهده ۰/۸۳، هوشیاری ۰/۸۷ و غیرقضاوتی بودن ۰/۸۷ محاسبه گردید (بائر و همکاران، ۲۰۰۶). برای تعیین روایی سازه این ابزار از تحلیل عاملی به روش مولفه‌های اصلی با چرخش واریماکس استفاده شد که همبستگی بین عامل‌ها معنادار و بین ۰/۱۵ تا ۰/۳۴ برآورد کرد (نتوسر^۵، ۲۰۱۰). روایی همزمان نسخه فارسی ۰/۸ و پایایی آن به روش بازآزمایی با فاصله چهار هفته بین ۰/۵۷ تا ۰/۸۴ گزارش شده است، همچنین محاسبه ضریب آلفای کرونباخ برای هر پنج خرده‌مقیاس ۰/۵۵ تا ۰/۸۳ از پایایی مقیاس حمایت کرد (احمدوند و همکاران، ۲۰۱۳). ضریب آلفای کرونباخ کل مقیاس در پژوهش حاضر ۰/۷۰ بدست آمد.

یافته‌ها

از مجموع ۲۹۰ شرکت‌کننده در پژوهش، ۵۱/۷ درصد (۱۵۰ نفر) خانه‌دار و ۴۸/۳ درصد (۱۴۰ نفر) شاغل بودند. تحصیلات ۳۴/۵ درصد (۱۰۰ نفر) دیپلم، ۵۴/۸ درصد (۱۵۹ نفر) کارشناسی، ۶/۹ درصد (۲۰ نفر) کارشناسی ارشد و ۳/۸ درصد (۱۱ نفر) دکترا بود و بیشترین فراوانی در سطح لیسانس گزارش شد. کودکان مادران شرکت‌کننده در پژوهش در دامنه سنی ۳ تا ۶ سال، با میانگین سنی و انحراف استاندارد ۴/۵ و ۱/۰۸ سال قرار داشتند. فراوانی پسران ۵۱/۴ درصد (۱۴۹ نفر) و دختران ۴۸/۶ درصد (۱۴۱ نفر) بود. همچنین دامنه سنی مادران شرکت‌کنندگان ۲۱ تا ۴۵ سال با میانگین ۳۲/۹۲ و انحراف معیار ۵/۴۷ سال بود.

1 Preschool & kindergarten behavior scales (PKBS)

2 Merrell

3 Five fact mindfulness questionnaire (FFMQ)

4 Baer

5 Neuser

رابطه سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک با نقش واسطه‌ای ذهن آگاهی مادر در کودکان ۳ تا ۶ سال
The relationship between mother's attachment style and child's aggression with the mediation of mindfulness in 3-6 year ...

جدول ۲. ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش

متغیر	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹
۱. دلبستگی اضطرابی	۱								
۲. دلبستگی اجتنابی	۰.۵۲**	۱							
۳. مشاهده	-۰.۰۶	-۰.۰۴	۱						
۴. توصیف	-۰.۰۶	-۰.۰۵	-۰.۵۴**	۱					
۵. هشیاری	-۰.۳۵**	۰.۱۶*	-۰.۰۹	-۰.۱۳**	۱				
۶. غیر قضاوتی بودن	۰.۱۹**	-۰.۰۷	-۰.۳۸**	-۰.۴۰**	-۰.۳۲**	۱			
۷. غیر واکنشی بودن	-۰.۱۹**	-۰.۱۱*	-۰.۵۰**	-۰.۵۶**	-۰.۰۵	-۰.۳۴**	۱		
۸. کل	-۰.۰۸	-۰.۰۳	-۰.۷۱**	-۰.۷۷**	-۰.۴۷**	-۰.۷۴**	-۰.۶۷**	۱	
۹. پرخاشگری	-۰.۱۷**	۰.۱۲*	-۰.۱۷**	-۰.۰۸*	-۰.۲۰**	-۰.۰۳	-۰.۱۱	-۰.۰۵	۱
میانگین	۲.۸۳	۳.۲۷	۲۴.۸۴	۲۳.۷۳	۲۰.۰۶	۲۳.۴۶	۲۰.۹۹	۱۱۳.۱۱	۵.۰۹
انحراف معیار	-۰.۹۰	-۰.۴۵	۵.۶۰	۴.۱۰	۵.۳۱	۴.۹۹	۴.۱۵	۱۵.۹۴	۴.۳۳
کجی	-۰.۰۰۸	-۰.۱۶	-۰.۰۶	-۰.۲۱	-۰.۰۳	-۰.۳۰	-۰.۱۴	-۰.۲۰	-۰.۹۵
کشیدگی	-۰.۵۸	-۰.۵۹	-۰.۴۴	-۰.۷۱	-۰.۳۷	-۰.۴۸	-۰.۱۱	-۰.۴۲	-۰.۵۵

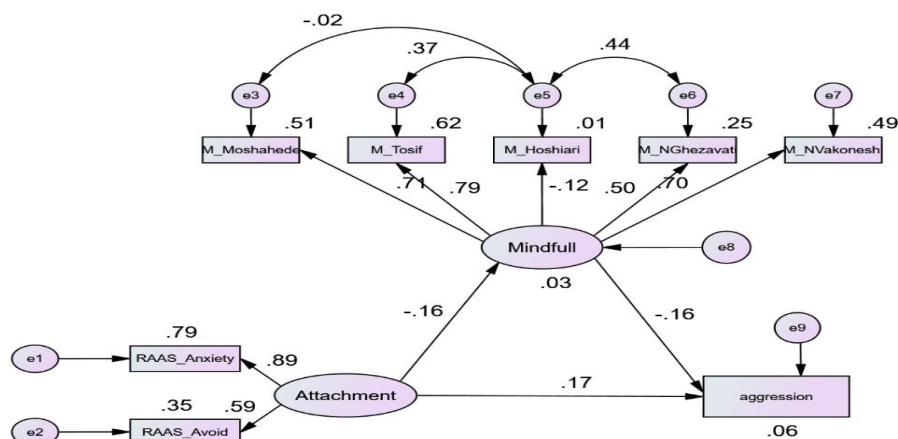
**P < ۰/۰۱ * P < ۰/۰۵

باتوجه به جدول ۲، نتایج ماتریس همبستگی نشان می‌دهد که سبک دلبستگی اضطرابی و اجتنابی با مولفه‌های ذهن آگاهی (به جز توصیف و مشاهده) و پرخاشگری همبستگی معناداری دارند، اما با نمره کل همبستگی معناداری ندارند.

سبک دلبستگی اضطرابی با پرخاشگری رابطه مثبت (۰.۱۷) دارد که در سطح ۰.۰۱ معنادار می‌باشد، این یافته نشان می‌دهد که با افزایش نمره سبک دلبستگی اضطرابی، پرخاشگری نیز افزایش می‌یابد و برعکس. از سوی دیگر سبک دلبستگی اضطرابی با مولفه‌های هشیاری و غیر واکنشی بودن رابطه منفی (-۰.۳۵) و (-۰.۱۹) و با مؤلفه غیر قضاوتی بودن رابطه مثبت (۰.۱۹) در سطح معناداری ۰.۰۱ دارد. از سوی دیگر سبک دلبستگی اجتنابی با پرخاشگری (۰.۱۲) در سطح معناداری ۰.۰۵ رابطه مثبت دارد و از بین مؤلفه‌های ذهن آگاهی با مؤلفه هشیاری رابطه مثبت (۰.۱۶) و با مؤلفه غیر واکنشی بودن رابطه منفی (-۰.۱۱) در سطح معناداری ۰.۰۵ دارد. همچنین پرخاشگری با مؤلفه‌های مشاهده و توصیف ذهن آگاهی همبستگی منفی (-۰.۱۷) و (-۰.۰۸) و با مؤلفه هشیاری همبستگی مثبت (۰.۲۰) در سطح معناداری ۰.۰۵ دارد. این روابط حاکی از آن است که سبک دلبستگی اضطرابی و اجتنابی مادر می‌تواند بر پرخاشگری کودک نقش داشته باشد، به نظر می‌رسد افزایش سبک دلبستگی ناایمن مادر، افزایش پرخاشگری کودک را در پی دارد و از سوی دیگر افزایش برخی مولفه‌های ذهن آگاهی مادر می‌تواند در کاهش پرخاشگری کودک موثر باشد.

با توجه به اینکه شاخص کجی و کشیدگی بدست آمده برای متغیرهای پژوهش در جدول ۱ همگی در محدوده +۱ تا -۱ قرار گرفته‌اند، بنابراین شکل توزیع متغیرها در شرایط تقریباً نرمالی قرار دارند. برای بررسی مفروضه عدم هم‌خطی از آماره‌های عامل تورم واریانس (VIF) و شاخص تحمل استفاده شد که با توجه به اینکه هیچ یک از مقادیر مربوط به شاخص تحمل کمتر از ۰.۴۰ و هیچ یک از مقادیر مربوط به عامل تورم واریانس بیشتر از ۱۰ نمی‌باشد، بر این اساس میت‌وان نسبت به مفروضه عدم هم‌خطی نیز اطمینان حاصل کرد. همچنین آماره دوربین واتسون برای استقلال خطاها مورد استفاده قرار گرفت و از آنجایی که مقدار به دست آمده ۲.۰۲ در دامنه ۱.۵ تا ۲.۵ قرار داشت، این مفروضه نیز برقرار است.

در ادامه به منظور بررسی مدل مفروض از روش بوت استاپ استفاده شده و مدل آزمون‌شده پژوهش در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱. مدل پژوهش

شکل ۱. نشانگر آن است که سبک دلبستگی مادر بر پرخاشگری کودک با ضریب ۰.۱۷ اثر مثبت دارد و سبک دلبستگی و ذهن آگاهی ۶ درصد از واریانس پرخاشگری کودک را تبیین می کنند.
 جدول ۳. مقادیر ضرایب مسیرهای مستقیم برای مدل اثر سبک های دلبستگی مادر بر پرخاشگری کودک را نشان می دهد.

جدول ۳. ضرایب و معناداری مسیرهای مستقیم

مسیرها	ضریب استاندارد	خطای استاندارد	CR	sig
سبک های دلبستگی مادر به پرخاشگری کودک	۰.۲۰	۰.۰۶	۲.۱۰	۰.۰۳
سبک های دلبستگی مادر به ذهن آگاهی	-۰.۱۶	۰.۰۸	-۱.۸۱	۰.۰۷
ذهن آگاهی به پرخاشگری	-۰.۱۶	۰.۰۶	-۲.۵۰	۰.۰۱

مطابق با مندرجات جدول ۳ سبک دلبستگی اضطرابی و اجتنابی مادر بر پرخاشگری کودک اثر مستقیم و معناداری دارد ($t \text{ value} = 2.10$ و $p < 0.05$) و این تاثیر برابر با ۲۰ درصد است. به این معنا که با افزایش یک واحد در دلبستگی اجتنابی و یا اضطرابی مادر پرخاشگری کودک ۲۰ درصد افزایش پیدا می کند. همچنین اثر سبک های دلبستگی مادر به ذهن آگاهی غیر معنادار است. اثر ذهن آگاهی به پرخاشگری نیز منفی و معنادار است ($t \text{ value} = -2.50$ و $p < 0.01$) و تاثیر ۱۶ درصدی ب پرخاشگری دارد. یعنی به میزان افزایش هر واحد در ذهن آگاهی مادر، میزان پرخاشگری کودک ۱۶ درصد کاهش می یابد.
 در انتها ضرایب استاندارد اثر میانجی مسیر پژوهش نیز محاسبه شد که به این منظور از آزمون بوت استرپ استفاده گردید. مقادیر برآورد بوت استرپ مسیر غیر مستقیم برای مدل اثر سبک های دلبستگی مادر بر پرخاشگری کودک با میانجی گری متغیر ذهن آگاهی در جدول ۴ قابل مشاهده است. اگر عدد صفر در بازه ی فاصله ی اطمینان داده شده برای مسیر نباشد، آن مسیر معنادار است و اگر صفر در این بازه قرار بگیرد، به معنای عدم معناداری مسیر می باشد.

جدول ۴. برآورد بوت استرپ مدل مفروض برای اثرات غیر مستقیم

مسیر	ضریب استاندارد	خطای استاندارد	سطح معناداری	حد پایین	حد بالا
سبک های دلبستگی مادر -> ذهن آگاهی -> پرخاشگری کودک	۰.۱۶	۰.۰۷	۰.۰۱	۰.۰۳	۰.۳۱

رابطه سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک با نقش واسطه‌ای ذهن آگاهی مادر در کودکان ۳ تا ۶ سال
The relationship between mother's attachment style and child's aggression with the mediation of mindfulness in 3-6 year ...

با توجه به جدول ۴. مسیر سبک‌های دلبستگی مادر به پرخاشگری کودک با میانجی‌گری ذهن آگاهی اثر مثبت و معناداری دارد. همچنین معناداری مسیر را می‌توان با استفاده از حد بالا و پایین و با توجه به اینکه صفر در این بازه نیست، تشخیص داد. این بدان معناست که با ورود متغیر ذهن آگاهی به مدل، مقداری از میزان تبیین مسیر دلبستگی مادر به پرخاشگری کودک، به وسیله ذهن آگاهی تبیین می‌شود.

در جدول ۵ به شاخص‌های برازش مدل پژوهش اشاره می‌شود.

جدول ۵. مهم‌ترین شاخص‌های برازش

برازش مقتصد		برازش تطبیقی		برازش مطلق		شاخص‌های کلی
RSMEA	CMIN/DF	IFI	CFI	GFI	AGFI	شاخص نمونه
۰.۱۰	۴.۴۱	۰.۹۰	۰.۹۰	۰.۸۷	۰.۹۵	مقدار
بین ۰.۰۳ تا ۰.۰۸		مقادیر بین ۱ تا ۵	بالای ۰.۹۰	بالای ۰.۹۰	بالای ۰.۹۰	مقادیر قابل قبول

با توجه به جدول ۵، مقادیر شاخص‌های برازندگی الگوی پیشنهادی، شامل شاخص‌های برازش مطلق، برازش تطبیقی و برازش مقتصد قابل مشاهده هستند. شاخص‌های برازش کلی مدل در سطح مناسبی هستند و به غیر از شاخص RMSEA و GFI، باقی شاخص‌ها از مقدار مطلوبی برخوردارند. در این مدل ذهن آگاهی به عنوان متغیر واسطه‌ای در رابطه بین سبک‌های دلبستگی اجتنابی و اضطرابی مادر با پرخاشگری کودک عمل می‌کند.

یکی دیگر از مواردی که می‌توان برای کارآمدی مدل میانجی از آن بهره گرفت، محاسبه‌ی اندازه‌ی اثر به وسیله‌ی تغییرات R^2 است. در این مدل مجذور همبستگی در حالت وجود میانجی ۰.۰۶ و در حالت مستقیم ۰.۰۴ است. بنابراین f^2 برابر با ۰.۰۲ است که این مقدار کمتر از ۰.۱۵ است و نشان‌دهنده اندازه اثر کوچک می‌باشد.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش واسطه‌ای ذهن آگاهی مادر در رابطه سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودکان ۳ تا ۶ ساله انجام شد. یافته‌های حاصل از پژوهش نشان داد که بین سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. این نتیجه با یافته‌های پژوهش‌های کوان و همکاران (۲۰۱۹)، دزکوانزک و همکاران (۲۰۲۰)، دسانتیس (۲۰۱۹)، کوک و همکاران (۲۰۱۹)، میرزا آقاسی و همکاران (۲۰۱۹) و دی‌گانگ (۲۰۱۷) همسو بود. سبک دلبستگی مادر که برگرفته از روابط اولیه وی می‌باشد، می‌تواند منجر به ایجاد محتوای عاطفی بازنمایی ذهنی شده و بر دسترس‌پذیری، انعطاف‌پذیری و نحوه فرزندپروری والد تاثیر بگذارد، بنابراین والدین دارای سبک دلبستگی نایمن می‌توانند یک عامل مهم در بروز مشکلات برونی‌سازی کودکان از جمله پرخاشگری باشند (دزکوانزک و همکاران، ۲۰۲۰). از سوی دیگر زاجاک^۲ و همکاران (۲۰۱۹)، مشخص کردند که مادران دارای دلبستگی نایمن، کمتر به فرزندان خود والدگری کافی، مقتدرانه، راهنمایی، حمایت و حساسیت ارائه می‌دهند. بنابراین چنین کودکانی در مواجهه با استرس و چالش‌ها نمی‌توانند از راهبردهای مناسب تنظیم هیجان استفاده کنند و احتمال شکست بیشتری دارند (میکولینسر و شاور، ۲۰۱۶). در نتیجه احتمال بروز مشکلات رفتاری از جمله پرخاشگری در این کودکان افزایش می‌یابد (کوک و همکاران، ۲۰۱۹). همچنین بی توجهی و پاسخ‌های ناسازگارانه مادران دارای سبک دلبستگی نایمن نسبت به نیازهای کودک موجب سوق دادن کودک به یادگیری و اغراق در بیان عاطفی شده (کار^۳ و همکاران، ۲۰۱۸) و در نتیجه می‌تواند در ایجاد تصویر منفی از خود شده و سطح بالایی از عاطفه منفی، تجربه ترس یا طرد نقش داشته باشد (رینگر^۴ و همکاران، ۲۰۱۴).

همچنین یافته‌های پژوهش نشان داد که بین سبک دلبستگی مادران و ذهن آگاهی آن‌ها رابطه منفی و معناداری وجود دارد. یافته‌های پژوهش‌های انجام شده توسط روترز و بوک (۲۰۲۳)، ژانگ (۲۰۲۳)، جاورکو و همکاران (۲۰۲۲)، کالوو و همکاران (۲۰۲۰)، اسمیت و

1 DeGangi

2 Zajac

3 Carr

4 Ringer

همکاران (۲۰۱۸) و استونسون و همکاران (۲۰۲۱)، جاورکو^۱ (۲۰۱۹)، استونسون و همکاران (۲۰۱۷) و پیکارد^۲ و همکاران (۲۰۱۷) با نتایج فرضیه مذکور همسو بود. در این راستا بسیاری از ویژگی‌های دلبستگی ایمن مانند احساس امنیت و همسویی، منعکس‌کننده ملاک‌های باز بودن و آگاهی از ذهن است (رایان^۳ و همکاران، ۲۰۰۷)، در حالی که ویژگی‌های دلبستگی نایمن مانند حساسیت به طرد، نشخوار فکری، سرکوب و اجتناب از افکار ناراحت‌کننده با مشاهده باز، مستقیم و قابل قبول افکار و تجربیات عاری از قضاوت پشتیبانی شده توسط ذهن آگاهی مخالف هستند (میکولینسر و شاور، ۲۰۱۶؛ استونسون، ۲۰۱۷). از این رو، ذهن آگاهی به احتمال زیاد امکان پردازش اطلاعات در مقابله با سوگیری‌های شناختی منفی و اجتنابی که مشخصه دلبستگی نایمن هستند را می‌دهد (جاورکو، ۲۰۱۹). همچنین افراد دارای سبک دلبستگی ایمن نسبت به افراد با سبک‌های اجتنابی و اضطرابی ظرفیت بیشتری برای حفظ توجه و آگاهی دارند، به طوری که توسط مسائل شناختی و عاطفی مربوط به روابط تحلیل نمی‌روند (میکولینسر و شاور، ۲۰۱۸). از سوی دیگر هنگامی که سیستم‌های دلبستگی در مادران با سبک دلبستگی نایمن فعال می‌شوند، توانایی مادر برای حضور فعال و ایمن در کنار کودک با خطر روبرو می‌شود، پردازش اطلاعات محدود می‌شود و به طور بالقوه منجر به تفسیر نادرست نشانه‌های کودک و هماهنگی ضعیف یا پاسخ‌دهی ناکافی می‌شود (دایکاس و کسیدی^۴، ۲۰۱۱). درحالی‌که، ذهن آگاهی این پتانسیل را دارد که بر بازنمایی‌های مادری غلبه کند و آگاهی از سیگنال‌های کودک را با پاسخ مناسب و حساس تسهیل کند، ذهن آگاهی می‌تواند به عنوان یک منبع درونی مادری در انتقال به والدین شدن و در میان استرس‌های مداوم والدین باشد و به سلامت روابط مادر و کودک بی‌انجامد (پیکارد و همکاران، ۲۰۱۷).

یافته دیگر پژوهش حاضر نشان داد که بین ذهن آگاهی مادر و پرخاشگری کودک رابطه منفی و معنادار وجود دارد. این یافته با یافته‌های پژوهش‌های یوتامی و بودیارسو (۲۰۲۳)، فوج و همکاران (۲۰۲۳)، کاپا (۲۰۲۲)، شکری و همکاران (۲۰۲۱)، گیلیون و همکاران (۲۰۱۹)، لیانگ و همکاران (۲۰۱۸) و هنریچ و همکاران (۲۰۲۱) همسو بود. ذهن آگاهی باعث تعدیل احساسات بدون قضاوت، افزایش آگاهی نسبت به احساسات و هیجانات روانی و جسمانی می‌شود به طوری‌که افراد دارای ذهن آگاهی دیدگاه واضح و پذیرش هیجانات و دیگر تجارب درونی به همان شکل که اتفاق افتاده است، دارند. بنابراین مادران دارای ذهن آگاهی بالا پذیرش بدون قضاوت نسبت به فرزند خود و رفتارهای او دارند و آگاهی آن‌ها نسبت به رفتار و هیجانات خود قبل از پاسخ در مقابل کودک باعث تقویت ارتباط مادر و کودک شده و چرخه معیوب بدرفتاری و به دنبال آن رفتارهای برون‌ریزی شده اعم از پرخاشگری کودک را کاهش می‌یابد (مرادیانی و همکاران، ۱۳۹۵).

در تبیین دیگر این یافته می‌توان گفت در رابطه والد-کودک ذهن آگاهی مادر و توجه عمیق به زمان حال به کودک شناخت بیشتری نسبت به خود می‌دهد که این در نهایت می‌تواند منجر به تنظیم هیجانات و کاهش پرخاشگری شود، همچنین والدین ذهن آگاه در مقابل موقعیت‌های دشواری که کودکانشان برایشان ایجاد می‌کنند، شکیبیا و صبورتر عمل می‌کنند، شفقت و مهربانی بیشتری را در خود می‌توانند ایجاد کنند و دیدگاهی پذیرا تر نسبت به کودکانشان دارند که منجر به کاهش واکنش‌های افراطی مادر و بهبود ارتباط مادر و کودک شده و به نوبه خود بر رفتارهای برونی سازی و پرخاشگری کودک تأثیرگذار است.

از سوی دیگر نتایج حاصل از پژوهش حاکی از آن بود که سبک دلبستگی مادر از طریق میانجی‌گری ذهن آگاهی مادر با پرخاشگری کودک رابطه معناداری دارد. این یافته با نتایج حاصل از پژوهش پورخلیل و همکاران (۱۳۹۵)، حمیدی و همکاران (۱۳۹۸)، شعبانی و نعمت‌طاووسی، (۱۴۰۰)، لیانگ و همکاران (۲۰۱۸) و گیلیون و همکاران (۲۰۱۹) همسو بود. سبک دلبستگی مادر می‌تواند ذهن آگاهی او را که دارای مولفه‌های عدم واکنش، توصیف، عدم قضاوت، مشاهده و آگاهی می‌باشد، تحت تأثیر قرار دهد و مادری که از دلبستگی نایمن برخوردار است، در تعامل با فرزندش هر لحظه به صورت هدفمند عمل نمی‌کند و عملکرد سازشی مادر در آگاهی و توجه متمرکز در تعامل با کودک، پذیرش نامشروط و قضاوت رفتارهای کودک و توانایی نظم دادن به واکنش‌های خود در قبال کودک دچار اختلال می‌گردد، یعنی دلبستگی نایمن مادر تمام ویژگی‌هایی که در ذهن آگاهی مادرانه یافت می‌گردد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بر اساس این چشم انداز پایین آمدن ذهن آگاهی مادرانه موجب تضعیف لحظه به لحظه رفتارهای مادر و به نوبه خود منجر به کاهش رفتارهای مثبت (گرمی،

1 Jaurequi

2 Pickard

3 Ryan

4 Dykas & Cassidy

رابطه سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک با نقش واسطه‌ای ذهن آگاهی مادر در کودکان ۳ تا ۶ سال
The relationship between mother's attachment style and child's aggression with the mediation of mindfulness in 3-6 year ...

پذیرش، تشویق) و افزایش رفتارهای منفی (خصومت، اجبار، کنترل بیش از حد، تربیت بی اثر) و در نهایت موجب افزایش مشکلات رفتاری کودک می‌گردد (پیرنت^۱ و همکاران، ۲۰۱۵).

بنابراین براساس یافته‌های این پژوهش می‌توان گفت ذهن آگاهی مادر میان سبک دلبستگی مادر و پرخاشگری کودک نقش میانجی دارد؛ بدین صورت که ذهن آگاهی مادر از سبک دلبستگی وی تاثیر گرفته و بر پرخاشگری کودک تاثیر می‌گذارد. در واقع سبک دلبستگی ناایمن و تحت تاثیر آن مهارت ذهن آگاهی پایین مادر، احتمال بروز اختلالات رفتاری بیرونی مانند پرخاشگری را در کودکان افزایش می‌دهد و در مقابل طبعاً سبک دلبستگی ایمن و ذهن آگاهی بالا موجب کاهش پرخاشگری خواهد شد (شعبانی و نعمت‌طاووسی، ۱۴۰۰). پژوهش حاضر دارای محدودیت‌هایی بود، این پژوهش به صورت مقطعی انجام شده است و نتیجه‌گیری درباره علیت را دشوار می‌سازد. از سوی دیگر تعداد زیاد پرسش‌های پرسشنامه‌ها به طولانی شدن زمان اجرای آن انجامید که می‌تواند بر میزان دقت پاسخ‌های شرکت کنندگان تاثیر گذاشته باشد. بنابراین پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی از روش‌های طولی جهت بررسی روابط متغیرها در طول زمان و با حجم نمونه بزرگتر و محدوده جغرافیایی وسیع‌تر انجام گیرد تا ادبیات متراکم و منسجمی در خصوص نحوه به کارگیری متغیرهای ذکر شده فراهم آید. همچنین به منظور دستیابی به اطلاعات دقیق‌تر علاوه بر استفاده از پرسشنامه‌های خودگزارشی از مصاحبه‌های بالینی توسط فرد آموزش دیده از والدین نیز استفاده شود.

منابع

- احمدوند، ز.، حیدری نسب، ل.، و شعیری، م. (۱۳۹۲). بررسی روایی و پایایی ویژگی‌های روانسنجی پرسشنامه ذهن آگاهی پنج وجهی در نمونه‌های غیر بالینی ایرانی. *مجله بین‌المللی علوم رفتاری*، ۳ (۷)، ۲۲۹-۲۳۷. <https://sid.ir/paper/503598/fa>
- بشارت، م. (۱۳۹۱). نقش مکانیسم‌های میانی مکانیسم‌های دفاعی در رابطه سبک‌های دلبستگی و فروپاشی هیجانی. *فصلنامه روانشناسی کاربردی*، ۱ (۲۱): ۷-۲۲. [20.1001.1.20084331.1391.6.2.7.1](https://doi.org/10.20084331.1391.6.2.7.1)
- پاکدامن، شهلا. (۱۳۸۰). بررسی ارتباط بین دلبستگی و جامعه‌طلبی در نوجوانی، پایان‌نامه دکترای روانشناسی، دانشگاه تهران.
- خسروی، ع.، الف.، هومن، ح.، ع.، و شکر، ع. (۱۳۸۹). بررسی عملی بودن، اعتبار روایی و نرم‌یابی مقیاس مشکلات رفتاری کودکان پیش‌دبستانی. *تحقیقات روانشناختی*، ۲ (۷)، ۳۳-۴۹. <https://sid.ir/paper/207937/fa>
- رباط‌میلی، س.، و کریمی، م. (۱۳۹۷). پیش‌بینی اضطراب اجتماعی در نوجوانان براساس باورهای فراشناختی، ذهن آگاهی و ترس از ارزیابی منفی. *فصلنامه تحقیقات روانشناسی اجتماعی*، ۸ (۳۱)، ۵۱-۶۸. <https://socialpsychology.ir/journal/contact.us>
- شکر، ع.، کاظمی، ر.، نریمانی، م.، و تکلوی، س. (۱۳۹۹). مقایسه اثربخشی شناخت درمانی مبتنی بر ذهن آگاهی مادر و آموزش تنظیم شناختی هیجان بر اختلال بیرونی‌سازی و خودکارآمدی کودکان پرخاشگر. *مجله عمل در روانشناسی بالینی*، ۸ (۲)، ۸۵-۹۸. <http://jpcp.uswr.ac.ir/article-1-675-fa.html>
- عباس قربانی، م.، نقدی، ف. (۱۳۹۸). رابطه سبک فرزندپروری والدین، عملکرد خانواده و مشکلات رفتاری کودکان پیش‌دبستانی. *فصلنامه مدیریت و چشم‌انداز آموزش*، ۲ (۱)، ۷۱-۷۶. <https://doi.org/10.22034/jmep.2020.235295.1018>
- Aiken, L. S., West, S. G., & Reno, R. R. (1991). *Multiple regression: Testing and interpreting interactions*. sage.
- Altun, M., & Terzi, Ş. (2010). How does attachment styles relate to intimate relationship to aggravate the depressive symptoms?. *Procedia-social and behavioral sciences*, 2(2), 1008-1015. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2010.03.142>
- Amin-pour, M., Mam-Sharifi, M., Ahmadvadeh, M. (2016). The relationship between attachment style and marital adjustment among young couples. *World Science News*, 29, 111-123. www.worldscientificnews.com
- Ardenghi, S., Rampoldi, G., Bani, M., & Strepparava, M. G. (2020). Attachment styles as predictors of self-reported empathy in medical students during pre-clinical years. *Patient education and counseling*, 103(5), 965-970. <https://doi.org/10.1016/j.pec.2019.11.004>
- Baer, R. A., Smith, G. T., Hopkins, J., Krietemeyer, J., & Toney, L. (2006). Using self-report assessment methods to explore facets of mindfulness. *Assessment*, 13(1), 27-45. DOI:10.1177/1073191105283504
- Bajnath, V., Harcourt, S., Spagna, S., & Derbaly, A. (2020). The effects of violent urban settings on neuropsychological outcomes: A review. *Aggression and violent behavior*, 54, 101410. doi:10.1016/j.avb.2020.101410
- Bödeker, K., Fuchs, A., Führer, D., Klucznik, D., Dittrich, K., Reichl, C., ... & Resch, F. (2019). Impact of maternal early life maltreatment and maternal history of depression on child psychopathology: Mediating role of maternal sensitivity?. *Child psychiatry & human development*, 50, 278-290. <https://doi.org/10.1007/s10578-018-0839-z>
- Brown, K. W., Ryan, R. M., & Creswell, J. D. (2007). Addressing fundamental questions about mindfulness. *Psychological Inquiry*, 18(4), 272-281. <https://doi.org/10.1080/10478400701703344>
- Calvo, V., D'Aquila, C., Rocco, D., & Carraro, E. (2020). Attachment and well-being: Mediator roles of mindfulness, psychological inflexibility, and resilience. *Current Psychology*, 1-14. <https://doi.org/10.1007/s12144-020-00820-2>

- Carr, S. C., Hardy, A., & Fornells-Ambrojo, M. (2018). Relationship between attachment style and symptom severity across the psychosis spectrum: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 59, 145-158. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2017.12.001>
- Chen, C. C., McComas, J. J., Hartman, E., & Symons, F. J. (2011). A prospective sequential analysis of the relation between physical aggression and peer rejection acts in a high-risk preschool sample. *Early Education & Development*, 22(4), 574-592. <https://doi.org/10.1080/10409289.2010.481706>
- Cherniak, A. D., Mikulincer, M., Shaver, P. R., & Granqvist, P. (2021). Attachment theory and religion. *Current Opinion in Psychology*, 40, 126-130. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.08.020>
- Collins, N. L., & Read, S. J. (1990). Adult attachment, working models, and relationship quality in dating couples. *Journal of personality and social psychology*, 58(4), 644. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.4.644>
- Cooke, J. E., Racine, N., Plamondon, A., Tough, S., & Madigan, S. (2019). Maternal adverse childhood experiences, attachment style, and mental health: pathways of transmission to child behavior problems. *Child abuse & neglect*, 93, 27-37. <https://doi.org/10.1016/j.chiabu.2019.04.011>
- Cowan, P. A., Cowan, C. P., Pruett, M. K., & Pruett, K. (2019). Fathers' and mothers' attachment styles, couple conflict, parenting quality, and children's behavior problems: An intervention test of mediation. *Attachment & human development*, 21(5), 532-550. <https://doi.org/10.1080/14616734.2019.1582600>
- De Santis, S., Falgares, G., & Kopala-Sibley, D. C. (2021). The relationship between attachment styles and internalizing/externalizing problems: The mediating role of self-criticism. *Current Psychology*, 40, 2355-2365. <https://doi.org/10.1007/s12144-019-00174-4>
- DeGangi, G. A. (2017). Pediatric disorders of regulation in affect and behavior: A therapist's guide to assessment and treatment. *Academic Press*.
- Dejko-Wańczyk, K., Janusz, B., & Józefik, B. (2020). Understanding the externalizing behavior of school-age boys: The role of a mother's mentalization and attachment. *Journal of Child and Family Studies*, 29, 155-166. <https://doi.org/10.1007/s10826-019-01543-0>
- Dittrich, K., Fuchs, A., Bempohl, F., Meyer, J., Führer, D., Reichl, C., ... & Resch, F. (2018). Effects of maternal history of depression and early life maltreatment on children's health-related quality of life. *Journal of affective disorders*, 225, 280-288. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2017.08.053>
- Duncan, B. L., Miller, S. D., Wampold, B. E., & Hubble, M. A. (2010). *The heart and soul of change: Delivering what works in therapy*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/12075-000>
- Dykas, M. J., Woodhouse, S. S., Jones, J. D., & Cassidy, J. (2014). Attachment-related biases in adolescents' memory. *Child development*, 85(6), 2185-2201. <https://doi.org/10.1111/cdev.12268>
- Fitzpatrick, S. E., Srivorakiat, L., Wink, L. K., Pedapati, E. V., & Erickson, C. A. (2016). Aggression in autism spectrum disorder: presentation and treatment options. *Neuropsychiatric disease and treatment*, 1525-1538. [doi:10.2147/NDT.S84585](https://doi.org/10.2147/NDT.S84585)
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E. L., & Target, M. (2002). Affect Regulation, Mentalization, and the development of the Self, trad. it. *Regolazione affettiva, mentalizzazione e sviluppo del sé*.
- Fuchs, D. E., Fleischmann, M. H., Wisener, M., & Khoury, B. (2023). The relationship between mindfulness facets, self-compassion, and aggression in young adult women. *Current Psychology*, 1-8. <https://doi.org/10.1007/s12144-023-04732-9>
- Gillions, A., Cheang, R., & Duarte, R. (2019). The effect of mindfulness practice on aggression and violence levels in adults: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior*, 48, 104-115. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2019.08.012>
- Healy, S. R., Valente, J. Y., Caetano, S. C., Martins, S. S., & Sanchez, Z. M. (2020). Worldwide school-based psychosocial interventions and their effect on aggression among elementary school children: A systematic review 2010-2019. *Aggression and Violent behavior*, 55, 101486. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2020.101486>
- Henrichs, J., Van Den Heuvel, M. I., Witteveen, A. B., Wilschut, J., & Van den Bergh, B. R. (2021). Does mindful parenting mediate the association between maternal anxiety during pregnancy and child behavioral/emotional problems?. *Mindfulness*, 12, 370-380. <https://doi.org/10.1007/s12671-019-01115-9>
- Heron, M. (2019). Deaths: Leading Causes for 2017. In: National Vital Statistics Reports, 68, *National Center for Health Statistics, Hyattsville, MD*.
- Hill, A. L., Degnan, K. A., Calkins, S. D., & Keane, S. P. (2006). Profiles of externalizing behavior problems for boys and girls across preschool: the roles of emotion regulation and inattention. *Developmental psychology*, 42(5), 913. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.42.5.913>
- Holland, M. L., Malmberg, J., & Peacock, G. G. (2017). *Emotional and behavioral problems of young children: Effective interventions in the preschool and kindergarten years*. Guilford Publications. <https://doi.org/10.1111/cdev.12268>
- Jackson, D. B., & Vaughn, M. G. (2018). Maternal medical risks during pregnancy and childhood externalizing behavior. *Social Science & Medicine*, 207, 19-24. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.04.032>
- Jauregui, M. E. (2019). Adult attachment and mindfulness on mental health: A systematic research synthesis. *Journal of Relationships Research*, 10, e17. <https://doi.org/10.1017/jrr.2019.15>
- Jauregui, M. E., Kimmes, J. G., & Ledermann, T. (2022). Adult Attachment and Sleep Disturbance: the Role of the Facets of Mindfulness. *Mindfulness*, 13(4), 1042-1053. <https://doi.org/10.1007/s12671-022-01860-4>
- Kaya, E. Ü. (2022). The Relationships Between Tendency to Aggression, Self-control, Mindfulness, and Happiness in Students of the Faculty of Health Sciences. *American Journal of Health Behavior*, 46(6), 664-672. <https://doi.org/10.5993/AJHB.46.6.9>
- Khosravi, M., & Kasaeian, R. (2020). The relationship between neuroticism and suicidal thoughts among medical students: Moderating role of attachment styles. *Journal of family medicine and primary care*, 9(6), 2680. [doi: 10.4103/jfmpc.jfmpc.1200.19](https://doi.org/10.4103/jfmpc.jfmpc.1200.19)
- Letourneau, N., Dewey, D., Kaplan, B. J., Ntanda, H., Novick, J., Thomas, J. C., ... & APrON Study Team. (2019). Intergenerational transmission of adverse childhood experiences via maternal depression and anxiety and moderation by child sex. *Journal of developmental origins of health and disease*, 10(1), 88-99. DOI: <https://doi.org/10.1017/S2040174418000648>
- McKay, T., & Walker, B. R. (2021). Mindfulness, self-compassion and wellbeing. *Personality and Individual Differences*, 168, 110412. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2020.110412>
- Merrell, K. W. (1994). *Preschool and Kindergarten Behavior Scales. Test Manual*. Clinical Psychology Publishing Company, Inc., 4 Conant Square, Brandon, VT 05733. Austin, TX: PRO-ED.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2016). Attachment theory as a framework for the promotions of optimal relationships. In C. R. Knee & H. T. Reis (Eds.), *Positive approaches to optimal relationship development. Advances in personal relationships* (pp. 56-78). Cambridge: Cambridge University Press.

- Mirzaaghahi, R., Behbudi, M., & Fard, F. D. (2019). A comparative study on the predictive influence of family function and attachment style in foreseeing externalized behavioral problems in children. *Journal of fundamentals of mental health*, 21(5). <http://jfmh.mums.ac.ir/2>
- Neuser, N. J. (2010). *Examining the factors of mindfulness: A confirmatory factor analysis of the five facet mindfulness questionnaire* (Doctoral dissertation, Pacific University). <http://commons.pacificu.edu/spp/128>
- Nilsson, T., Falk, Ö., Billstedt, E., Kerekes, N., Anckarsäter, H., Wallinius, M., & Hofvander, B. (2016). Aggressive antisocial behaviors are related to character maturity in young Swedish violent offenders independent of ADHD. *Frontiers in psychiatry*, 7, 185. [doi:10.3389/fpsy.2016.00185](https://doi.org/10.3389/fpsy.2016.00185)
- Parent, J., McKee, L. G., N Rough, J., & Forehand, R. (2016). The association of parent mindfulness with parenting and youth psychopathology across three developmental stages. *Journal of abnormal child psychology*, 44, 191-202. <https://doi.org/10.1007/s10802-015-9978-x>
- Pickard, J. A., Townsend, M., Caputi, P., & Grenyer, B. F. (2017). Observing the influence of mindfulness and attachment styles through mother and infant interaction: A longitudinal study. *Infant mental health journal*, 38(3), 343-350. <https://doi.org/10.1002/imhj.21645>
- Pirnia, B., Soleimani, A., & Pirnia, K. (2017). Behavioral problems and psychological the treatments, effectiveness of treatment Interactive parent-child aggression in children, a trial Controlled RandomLy Introductory, *Quarterly of Clinical Psychology Studies Allameh Tabataba'i University*, 7(27), 47-69. [doi:10.22054/JCPS.2017.7907](https://doi.org/10.22054/JCPS.2017.7907)
- Raulston, T. J., Zemantic, P. K., Machalick, W., Hieneman, M., Kurtz-Nelson, E., Barton, H., ... & Frantz, R. J. (2019). Effects of a brief mindfulness-infused behavioral parent training for mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of Contextual Behavioral Science*, 13, 42-51. <https://doi.org/10.1016/j.jcbs.2019.05.001>
- Ringer, J. M., Buchanan, E. E., Olessek, K., & Lysaker, P. H. (2014). Anxious and avoidant attachment styles and indicators of recovery in schizophrenia: Associations with self-esteem and hope. *Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 87(2), 209-221. <https://doi.org/10.1111/papt.12012>
- Roters, J., & Book, A. (2023). Attachment and Mindfulness as Mediators in the Relationship Between Childhood Adversity and Personality Outcomes. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 1-11. <https://doi.org/10.1007/s40653-023-00553-x>
- Ryan, R. M., Brown, K. W., & Creswell, J. D. (2007). How integrative is attachment theory? Unpacking the meaning and significance of felt security. *Psychological Inquiry*, 18(3), 177-182. <https://doi.org/10.1080/10478400701512778>
- Shaver, P. R., Lavy, S., Saron, C. D., & Mikulincer, M. (2007). Social foundations of the capacity for mindfulness: An attachment perspective. *Psychological Inquiry*, 18(4), 264-271. <https://doi.org/10.1080/10478400701598389>
- Smit, S., Martens, C., Ackland, P., & Mikami, A. Y. (2018). Combining attachment and mindfulness to improve family functioning: Pilot of an attachment-based mindfulness program. *Journal of Family Psychotherapy*, 29(4), 336-358. <https://doi.org/10.1080/08975353.2018.1487247>
- Sroufe, L. A. (2005). Attachment and development: A prospective, longitudinal study from birth to adulthood. *Attachment & human development*, 7(4), 349-367. <https://doi.org/10.1080/14616730500365928>
- Stevenson, J. C., Emerson, L. M., & Millings, A. (2017). The relationship between adult attachment orientation and mindfulness: A systematic review and meta-analysis. *Mindfulness*, 8, 1438-1455. <https://doi.org/10.1007/s12671-017-0733-y>
- Stevenson, J. C., Millings, A., Emerson, L. M., Sirois, F., & Rowe, A. C. (2021). Adult attachment and mindfulness: Examining directionality, causality, and theoretical implications. *Journal of Research in Personality*, 90, 104043. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2020.104043>
- Stover, C. S., Zhou, Y., Kiselica, A., Leve, L. D., Neiderhiser, J. M., Shaw, D. S., ... & Reiss, D. (2016). Marital hostility, hostile parenting, and child aggression: Associations from toddlerhood to school age. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 55(3), 235-242. <https://doi.org/10.1016/j.jaac.2015.12.008>
- Street, N. W., McCormick, M. C., Austin, S. B., Slopen, N., Habre, R., & Molnar, B. E. (2016). Sleep duration and risk of physical aggression against peers in urban youth. *Sleep health*, 2(2), 129-135. <https://doi.org/10.1016/j.sleh.2016.03.002>
- Sullivan, R., Perry, R., Sloan, A., Kleinhaus, K., & Burtchen, N. (2011). Infant bonding and attachment to the caregiver: insights from basic and clinical science. *Clinics in perinatology*, 38(4), 643-655. [https://doi.org/10.1002/1097-0355\(199123\)12:3<174::AID-IMHJ2280120305>3.0.CO;2-0](https://doi.org/10.1002/1097-0355(199123)12:3<174::AID-IMHJ2280120305>3.0.CO;2-0)
- Tambelli, R., Laghi, F., Odorisio, F., & Notari, V. (2012). Attachment relationships and internalizing and externalizing problems among Italian adolescents. *Children and youth services review*, 34(8), 1465-1471. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2012.04.004>
- Utami, Y. A. H., & Yudianto, A. (2023). The Effect of Mindfulness on Aggressive Behavior: A Meta-Analysis. *Psikologika: Jurnal Pemikiran dan Penelitian Psikologi*, 28(1). <https://doi.org/10.20885/psikologika.vol28.iss1.art4>
- Zajac, L., Raby, K. L., & Dozier, M. (2019). Attachment state of mind and childhood experiences of maltreatment as predictors of sensitive care from infancy through middle childhood: Results from a longitudinal study of parents involved with Child Protective Services. *Development and psychopathology*, 31(1), 113-125. <https://doi.org/10.1017/S0954579418001554>
- Zhong, Y. (2023). The Effect of Mindfulness-Based Interventions on Insecure Attachment Styles. *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, 9, 184-191. <https://drpress.org/ojs/index.php/EHSS/article/view/6451>